

Bures boahtin Soppii, čuvgehusa ja oahppama diedaguovddáži!

Soppi lea sadi, gos sáhtá suokkardallat, mo oahppan ja čuvgehus leat leamaš mielde huksemin Suoma ja mo dat huksejit suvdilis boahtteáiggi.

Diedaguovddážiis fuobmát, mo don laktásat iežat mitalusain suomelaš čuvgehusa mitalussii.

Áigelinjá

Áigelinjá muitala, mo čuvgehus ja bajásgeassin eallit áiggi. Riikkaidgaskasaš jurddarávnnjárdagat ja dáhpáhusat leat váikkuhan dasa, maid mii jurddašit olmmošvuodas, kultuvrras, álbmotgottis, bajásgeassimis ja demokratiijas.

Min jurdagiin čuvgehusas ja dan mihttomeriin lea leamaš guovddáš sajádat suomelaš servvodaga huksemin. Bajásgeassin ja čuvgehus leat veahkehan gávdnat čovdosiid iešguđetge áigodaga stuorra gažaldagaide.

1. Antihkka, katedrálat, sátni álbmotgillii

Eurohpálaš čuvgehusdoahpaga vuodđu lea antihkka Romas ja Greikkas. Diehtagat ja jurddašandáidduid skuvlagottit ovdánedje gávpotstáhtain. Gaskaáiggi dieđu čohkkejedje katolalaš girku ja báhpát.

Oskkubuhhteamis katolalaš girku váldi gopmánii. Rámmáha jorgališgohte iešguđetge gielaide, ja girjeprendáiddu ánsus dat ledje ain eambbosiid juksamis. Sátni gullagođii buohkaide.

2. Jierbmi ja dieđa

Čuvgehusáigi 1700-logus deattuhii jierpmi ja dieđu mearkkašumi. Bajásgeassin ja skuvlejupmi adnojuvvojedje ovdáneapmái vealtameahttumin. Dat ledje čuvgejuvvon olbmo vuodđošiegun sohkaduogážiis sorjjakeahtá. Dieđalaš bajásgeassinjurddašeapmi oaččui dānu álggus.

Romantihka áiggi čuvgehusideálii gulai dat, ahte juohkehaš ovdánahtášii iežas mánggabealálaččat, dievas mihttosis. Olmmoš ii dušše diehtán áššiid, son maddái dagai daid. Bajásgeassimiin vigge nanosmahttit olbmo válddi iežas doaimmaid ala. Ovttaskas olmmoš ii šat lean servvodatmekanismma dáhtuhis oassi.

3. Álbmotlaš lihkan

Suopma stuorui 1800-logus álbmotgoddin nannosit čuvgehusa ala.

Filosofo ja stáhtaalmmai Johan Vilhelm Snellmana jurddašeapmi vuodđuduvai duiskkalaš Bildung-árbeviriui. Snellmana mielde olmmoš sáhtii čuvgejuvvot dušše servošis ja álbmotlaš kultuvrras. Čuvgehus gáibidii vuorováikkuhusa nuppiin álbmotgottiiguin.

Snellmanalaš čuvgehus geatnegahtii diđoštít áigodaga stuorra gažaldagaid ja gávdnat daidda čovdosiid. Čuvgejuvvon olmmoš guttii iežas ovddasvástádusa ja ovdánahtii árvvuid ja norpmaid.

Friddja álbmotčuvgehusbargu lea Davviriikkain rávesolmmožin oahppama guovddáš hápmi. Dan iešvuodát leat doaibmama autonomiija, humanisttalaš lahknanvuohki sihke olbmo ahtanuššama ja aktiivvalaš riikkavulošvuoda doarjun. Dan pedagogihkka deattuha gávnadeami ja vuorováikkuhusa.

Bargiidlihkadus badjánii 1800–1900-loguid jorggáldagas. Dat čujuhii doaimmaidis vuollin bajás, bargiin váldegeavaheaddjiide. Čuvgehus gulai buot servvodatluohkáide. Dát lei dehálaš jorggáldat suomelaš čuvgehusa historijás.

Našuvnnalašvuodalihkadusa skuvlenpolitihkalaš prográmma stivrii skuvlla ovdáneami guhká máilmmisodiid maŋŋá.

Álbmotskuvllaid vuodđudeapmi lei davviriikkalaš našuvnnalašvuodájurddašeami oassi ja čájehii čuvgehusfilosofiijaid ásaiduvvama Supmii. Álbmotskuvllas lei stuorra mearkkašupmi álbmotlaš diđolašvuhtii ja suomagiela ovdáneapmái. Uno Cygnaeus ja Zacharias Joachim Cleve ođasmahtiiga skuvlla 1800-logu Suomas. Soai ožžo iežaska movttiideami eurohpálaš, humanisttalaš bajásgeassinjurddašeamis.

Skuvlla bargun lei ovdánahttit máná persovnnalašvuoda ollislaččat, gudnejahtimiin máná iežas ovdáneami. Skuvlejupmi galgai gođđásit máná iežas eallinbirrasii. Danin álbmotskuvlla oahppoávdnasiide váldui earret eará geavatlaš giehtaduoji oahpaheapmi. Logahagas deattuhedje earret eará klassihkalaš gielaide.

4. Dásseárvvu čuohtejahki

Nubbi máilmmisoahti nuppástuhtii máilmmi. Jurdda universála olmmošvuoigatvuođain ja globála ovddasvástádus šattaiga čuvgehusideála oassin. Ovtastuvvon našuvnnaid bajásgeassin-, dieđa- ja kulturorganisašuvdna Unesco loktii 1960-logus ovdii skuvlenuogádaga návccahisvuoda vástidit gárggiidusriikkaid stuorru váttisvuođaide.

Suomas álge 1960-logus hállat friddja álbmotčuvgehusbarggu sajis friddja čuvgehusbarggus. Seammás skuvlejumi sosiálalaš olámuđu seađui. Álbmotčuvgehusa ledje jurddašan bálvalit olmmošlaš ahtanuššama ja čuvgehusa, dál daid sadjái bohte servvodatpolitihka meroštallan mihttomearit ja nuppástusgáibádusat. Ságastallamiin álge deattuhit maiddá skuvlenuogádaga olggobealálaš institušuvnnaid rolla.

Jagi 1972 Unesco ovdanbuvttii eallima guhkkosaš oahppama cealkámuša. Dan mielde olmmoš viggá olles eallima áigge šaddat ieš iehčanis ja ahtanuššat fihtolaččat, morálalaččat ja emotionálalaččat.

Eallima guhkkosaš bajásgeassima mihttomearrin lea erenoamážit olbmo ahtanuššanvejolašvuođaid láchčin. Oahppi servvodaga doaba oaivvilda servvodatlaš ordnestallamiid, mat dorjot bajásgeassinmihttomeriid nu bures go vejolaš.

Birasgažaldagat badjánedje bajásgeassinagendai 1970-logu oljokriissa mielde.

5. Suvdilis boahtteáigi

Mii laktit čuvgehussii dehálažžan ovddasvástádusa guoddima sihke servvodatlaš hástalusaide beali váldima. Mii galgat áddet iežamet ovddasvástádusa buot eallima buresveadjimis eananspáppa alde sihke fuolahit boahtteáiggi eallima ovdehusain.

Ekologalaš kriisa, sierraárvosašvuoda lassáneapmi ja populismma alláneapmi leat váivves váttisvuođat Suomas ja miehtá máilmmi. Olmmošvuoigatvuođat, suvdilis ovdáneapmi, globála ovddasvástádus ja dásseárvu leat oahpahusplánaid dehálaš árvvut.

Mii leat johtán čuvgehusa bálgá mielde antihkas otná beaivvi rádjái. Áigodagaid čađa muhtin áššit bissot: Skuvlejumi barggut leat ain olmmošlaš ahtanuššama ja ehtalaš doaibmivuoda doarjun. Ealás ságastallan čuvgehusa ja oahppama temáin ja ovdánahttimis joatkašuvvá maiddá boahtteáiggis.

Outro

Giitu, go servet čuvgehusa mitalusa oassin. Čuvgehus eallá vuorrováikkukhusas – searvva mielde ságastallamii: mii du mielas lea čuvgehus jagi 2024?

Giehtačálus

Kristiina Andreasson, Nina Hjelt

Editeren

Kirsi Hutri

Jorgalusat

Neeta Jääskö